

## موضوع بررسی ملاک های اسلام در حضور اجتماعی زنان<sup>۱</sup>

### چکیده

هر جامعه‌ای براساس جهان‌بینی خود تعریفی از روابط اجتماعی دارد و بنیان خود را بر مبنای همین تعریف شکل می‌دهد. این تعریف در جامعه‌ی اسلامی برگرفته از آیات قرآن و روایات معصومین علیهم السلام است. در نگاه اسلام همه‌ی افراد جامعه دارای کرامت هستند به ویژه زنان که از جایگاه والایی برخوردار بوده و از ارکان نظام اجتماعی محسوب می‌شوند. هر چند نقش زنان در خانواده و حضور او در آن مؤثر و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، اما حضور او در جامعه در حد ضرورت و برطرف ساختن نیازهای جامعه در حد واجب کفایی با مبانی اسلام در این خصوص لازم است این مقاله به روش توصیفی، تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای، با هدف تبیین ملاک های اسلام در خصوص فعالیت اجتماعی زنان انجام گرفته است و در پایان به این نتیجه رسیده است که رعایت حدود الهی حجاب، حفظ حریم زن و مرد، توجه به حقوق همسر و فرزندان و اشتغال در کارهایی متناسب با روحیه زنانه از آموزه های اسلام برای حضور سودمندانه تر و مفیدتر زنان در اجتماع است.

**کلیدواژه** اجتماع ، حجاب، زنان، فعالیت اجتماعی ، ملاک های اسلام

---

<sup>۱</sup> . زهرا صالح آبادی (زهرا صالح آبادی، طلبه سطح دو حوزه الزهرا سلام الله @gmail ۱۶۸۵۸۵۴zs

## مقدمه

در اسلام زن، علاوه بر مسئولیت اداره خانه و تربیت فرزندان که از مهمترین وظایف اوست، در بسیاری از مسئولیت‌های اجتماعی با مردان شریک است و انجام این مسئولیت با رعایت حدود الهی بدون اشکال است. در این خصوص رهبر انقلاب می‌فرماید «در عرصه‌ی فعالیتهای اجتماعی» اسلام حدودی را معین کرده است که این حدود، مربوط به زن و اجازه داشتن او برای فعالیت نیست؛ مربوط به اختلاط زن و مرد است که اسلام روی این مسأله حساسیت دارد. اسلام معتقد است که مرد و زن باید یک مرزبندی میان خودشان در همه جا -در خیابان، در اداره، در تجارتخانه- داشته باشند. میان زن و مرد مسلمان، حجاب و مرزی معین شده است. اختلاط و امتزاج زن و مرد، مثل اختلاط و امتزاج مردان با هم و زنان با هم نیست. این را باید رعایت کنند. هم مرد باید رعایت کند و هم زن باید رعایت کند. اگر این حساسیت اسلام نسبت به روابط و نوع اختلاط مرد و زن رعایت شود، همه‌ی کارهایی که مردان میتوانند در عرصه‌ی اجتماعی انجام دهند، زنان هم -اگر قدرت جسمانی و شوق و فرصتش را داشته باشند- میتوانند انجام دهند... برای این که محیط سالم و دارای امنیت باشد؛ زن بتواند کار خود را در جامعه انجام دهد، مرد هم بتواند مسئولیتهای خود را انجام دهد، اسلام حجاب را معین کرده است که این حجاب، یکی از آن احکام برجسته‌ی اسلام است.» از این کلام ایشان میتوان اینطور نتیجه گرفت که اوامر اسلام در خصوص فعالیت خود در جامعه هم به به نفع زن هم به نفع سلامت جامعه است.

این مقاله درصدد پاسخ با این پرسش است که ملاک های اسلام در خصوص فعالیت اجتماعی زنان چیست؟ و این در این باره این موارد را بررسی میکند: رعایت حدود الهی حجاب، توجه به حفظ حریم زن و مرد، توجه به حقوق همسر، توجه به حقوق فرزندان و اشتغال در کارهای متناسب با روحیه زنانه.

## دیدگاه اسلام نسبت به فعالیت اجتماعی زنان

دین اسلام احیاگر شخصیت زن و حافظ کرامت انسانی اوست. از نظر اسلام هیچ تفاوتی میان زن و مرد در اجازه فعالیت های متنوع در عرصه های علمی، تحصیل، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی نیست. از نظر اسلام، فعالیت در همه این عرصه ها به جامعه ی بشری و فعالیت های زندگی، زن و مرد دارای سهم مشابه و یکسانی دارند. چیزی که اسلام به آن پرداخته چارچوبی برای این فعالیت زنان است که هم به حفظ سلامت روان جامعه و هم به حفظ امنیت زنان برمیگردد. برای مثال بعضی از کارها هست که مناسب زنان نیست؛ چون با ترکیب جسمانی آنها تطبیق نمیکند. بعضی از کارها هم هست که مناسب مردان نیست؛ چون با وضع اخلاقی و جسمی آنها تطبیق نمیکند. که این موضوع ربطی به این ندارد که زن میتواند در میدان فعالیت های اجتماعی باشد یا نه. در ادامه ما بطور مفصل به بیان چارچوب و حدود الهی در این زمینه میپردازیم:

### ۱. رعایت حدود الهی حجاب

حجاب در لغت به معنای مانع، چیزی که بین دو چیز جدایی افکند، پوشاندن و پوشش (ستر) است.<sup>۱</sup>

امروزه واژه حجاب در زبان عامه مردم و متون فقهی به معنای پوشش شرعی زنان به کار می رود

و جوب رعایت پوشش در زنان، حکم ضروری دین و از امور بدیهی قرآن است.

در بخشی از آیه سی و یک سوره نور آمده است: «وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَرِهِنَّ وَ يَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَ لَا يَبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ...»

به زنان باایمان بگو: چشم های خود را (از نگاه هوس آلود) فرو گیرند و دامن خویش را حفظ کنند. و زینت خود را - جز آن مقدار که نمایان است - آشکار ننمایند، و گوشه های روسری خود را بر سینه افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشانده شود)..

در تفسیر استثناء آیه «إلا ما ظهر منها» یعنی آن مقداری که زنان در پوشش خود می توانند آشکار نمایند، به احادیث متعددی استناد شده است. از جمله در حدیثی پیامبر در برخورد با اسماء دختر ابوبکر می فرماید: «یا اسماء! ان المراه اذا بلغت الحيض لم تصلح ان يری منها الا هذا وهذا و أشار الی کفه و وجهه» ای اسماء همین

---

<sup>۱</sup> جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربية، ذیل واژه

که زن به حد بلوغ رسید سزاوار نیست چیزی از بدن او دیده شود مگر این و این و اشاره فرمود به چهره و قسمت مچ به پایین دستش.<sup>۱</sup>

علاوه بر این پوشش زنان باید بگونه ای باشد که ضمن رعایت حدود اسلامی بدن نما هم نباشد یعنی اندام زن از زیر لباس مشخص نباشد.

در مسئله دوم ضمن تأکید بر آراستگی و خودآرائی مشروع زنان در برابر محارم به ویژه همسر، اسلام از آنان خواسته است تا از خودآرائی نامشروع در برابر نامحرمان و در محیط اجتماع بپرهیزند و زیور و زینت خود را جز در برابر محارم آشکار نکنند و از هر عاملی که موجب تحریک و جلب توجه نامحرمان شود دوری کنند. مظاهر خودآرائی زنان عبارتند از:

الف - زیور آلات زنانه اعم از گردنبند (سینه گردن) ، گوشواره، خلخال، بازوبند، دست برنجی، تاج و ... «...» و لایبدين زینتهن الا ما ظهر منها...» زینتهای خود را (از جمله زیورآلات) جز آن مقداری که آشکار است ظاهر ننمایند. (سوره نور ۳۱)

ب - آرایش نمودن، سر، صورت، دستها و پاها و... اعم از سرمه زدن، رنگ مو، آرایش صورت، خضاب کردن دست، ابرو گرفتن، لک زدن ناخنها و ...

«...» و لا تبرجن تبرج الجاهلیه الاولى...» و هرگز مانند دوره جاهلیت نخستین آرایش و خودآرائی نکنید. (سوره احزاب ۳۲)

ج - استعمال عطر: پیامبر فرمود: «إذا تطیب المراه لغير زوجها فانما هو نار» زنی که خود را برای دیگران خوشبو کند، او خود آتش است و ننگ محسوب میشود.<sup>۲</sup>

د - پوشیدن لباسهای فاخر، زننده و زینتی که باعث جلب توجه شود: پیامبر فرمود: «ویل للمراه من الاحمرین الذهب و المعصفه» وای بر زنان از دو سرخی طلا و جامه زیبا که هر دو زینت بوده و موجب فتنه هستند علاوه بر معیارها و احکام مطرح شده در حدود پوشش اسلامی، برخی از مصادیق پوشش زنان در قالب آیات و روایات بیان شده است که از آن جمله می توان به «جلباب» ، «خمار» و «سراویل» اشاره کرد. در سوره نور از زنان خواسته شده است که از پوشش «خمار» بدرستی استفاده کنند : «و لیضربن بخمرهن علی

۱ سنن ابی داود، ج ۲، ص ۳۸۳

۲ نهج الفصاحه، ص ۳۶

جیوبهن...» (سوره نور ۳۰) روسری های خود را بر سینه خود افکنند (تا گردن و سینه با آن پوشیده شود).  
معنای خُمر در این آیه «روسری» است.

## ۲. حفظ حریم زن و مرد:

(در عرصه‌ی فعالیت‌های اجتماعی) اسلام حدودی را معین کرده است که این حدود، مربوط به زن و اجازه داشتن او برای فعالیت نیست؛ مربوط به اختلاط زن و مرد است که اسلام روی این مسأله حساسیت دارد. اسلام معتقد است که مرد و زن باید یک مرزبندی میان خودشان در همه جا -در خیابان، در اداره، در تجارتخانه- داشته باشند. میان زن و مرد مسلمان، حجاب و مرزی معین شده است. اختلاط و امتزاج زن و مرد، مثل اختلاط و امتزاج مردان با هم و زنان با هم نیست. این را باید رعایت کنند. هم مرد باید رعایت کند و هم زن باید رعایت کند. اگر این حساسیتِ اسلام نسبت به روابط و نوع اختلاط مرد و زن رعایت شود، همه‌ی کارهایی که مردان میتوانند در عرصه‌ی اجتماعی انجام دهند، زنان هم -اگر قدرت جسمانی و شوق و فرصتش را داشته باشند- میتوانند انجام دهند... برای این که محیط سالم و دارای امنیت باشد؛ زن بتواند کار خود را در جامعه انجام دهد، مرد هم بتواند مسؤولیتهای خود را انجام دهد، اسلام حجاب را معین کرده است که این حجاب، یکی از آن احکام برجسته‌ی اسلام است. بنا به فرموده رهبر انقلاب حفظ حریم بین زن و مرد بخاطر سلامت روان اجتماع و ایمنی زن در اجتماع است که شامل دو بخش میشود:

## الف) پرهیز از مکان خلوت:

از ویژگی های نفس انسانی، وسوسه پذیری آن است. قرآن کریم می فرماید: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ؛ مَا أَنْسَانَ إِلَّا مَخْلُوقًا» (سوره ق ۱۶)

کار نفس وقتی با فریب، وعده دروغ و ایجاد وسوسه در دل توسط شیطان همراه شود، ایستادگی در برابر آن، برای انسان های عادی، دشوار خواهد بود، به ویژه اگر زمینه وسوسه ها و فریبکاری ها آماده باشد. بی تردید وجود زن و مرد نامحرم در محیط خلوت، مناسب ترین فضا برای فعالیت های درونی شیطان و نفس انسان است. مطابق برخی روایات، یکی از موارد بیعت زنان با پیامبر گرامی (ص) در صدر اسلام، همراه نشدن آنان با مردان در محیط کاری خلوت است. (وسائل الشیعه، ابواب مقدمات نکاح، باب ۹۹، ص ۱۳۳، ح ۱۴)

محمد بن طیار می گوید: «وارد مدینه شدم و در جستجوی خانه ای بودم تا اتفاقی را کرایه کنم، پس وارد منزلی شدم که دارای دو اتاق متصل به هم بود و تنها دری بین آن دو فاصله داشت. زنی جوان در آن خانه سکونت داشت. به من گفت: اتاق را کرایه می کنی؟ گفتم: من جوانم و دو اتاق از هم جدا نیست. او به من قول داد در را ببندد. من اثاث خود را به اتاق دیگر بردم و گفتم: در را ببندد.

چنین میراثی با ارزیابی عادی قابل ارزشگذاری نیست اما تنها همین تعبیر می تواند حق آن را ادا کند. برخورداری از چنین فرزندی هزینه بسیار می طلبد، نیز صرف وقت و توان و بردباری می خواهد.

برخی تصور می کنند نباید نیک و بد را به فرزند آموخت، بلکه باید او را آزاد گذاشت و حتی زمینه و ابزار کجروی و انحراف را برایش آماده ساخت، تا وقتی رشد یافت، راه را به انتخاب خود برگزیند.

اینان اجبار و تهدید را با مراقبت و هدایت و کمک به طفل جهت گزینش راه درست و برتر اشتباه گرفته اند. به کارگیری تحمیل و زور، در تربیت چندان تأثیر مطلوبی ندارد، ولی این غیر از راهنمایی دلسوزانه، تربیت مسئولانه، فراهم کردن زمینه های رشد اخلاقی و معنوی و دور نگه داشتن محیط زندگی از انحراف است.

امام صادق(ع) می فرماید: «بادروا أحداثکم بالحديث قبل أن تسبق إليهم المرجئة»؛

فرزندان خود را با احادیث - ما - آشنا کنید، پیش از آنکه [گروههای منحرف از جمله] «مرجئه» به سراغ آنها روند.»(وسا).

از این حدیث استفاده می شود اگر خانواده ها نسبت به تربیت اعتقادی و اخلاقی فرزندان توجه لازم را نداشته باشند و پایه های باور و ایمان را در آنان استوار نکنند، دیر یا زود شکار جریان های منحرفی خواهند شد که بنیاد اندیشه و فکر دینی را در آنان می سوزانند. به ویژه در وضعیت کنونی که با وجود رسانه های فوق العاده مؤثر و گمراه کننده که دام خود را حتی داخل خانه ها گسترانده اند، دقت و تأمل در چنین رهنمودهایی ضرورتی چند برابر دارد.

بی تردید هر یک از والدین در این باره نقش اساسی و تعیین کننده دارند که در برابر آن مسئولند، ولی نقش تربیتی مادر بسیار بااهمیت است. مادر به لحاظ احساسات و عواطف بسیار خود، روابط نزدیک تر و عاطفی تر با فرزند دارد که ابزار اصلی در تربیت اخلاقی است. شکیبایی، پشتکار و فراغت از مسئولیت کارهای بیرون منزل به او در این باره فرصتی یگانه داده و این خود بزرگ ترین هنر زن و مؤثرترین نقش او در عالم حیات است، و چه کار و اشتغالی می تواند با آن برابری کند؟!

ویل دورانت می نویسد: «شاید زنان ذوق بهتری نشان دهند، یعنی این دوران تقلید بگذرد و آنان دریابند که مردان قابل این همه ستایش نیستند که مورد تقلید زنان واقع شوند. نیز زنان دریابند که ذهن و هوش دو چیز جداگانه است و سعادت نیز مانند زیبایی و کمال در اجرای وظایف طبیعی، خاص هر جنس است. نیز زمانی که آزادی را تبلیغ می کنند بدانند که مرد ناقص شدن کاری نیست، بلکه مهم زن کامل بودن است، مادری را

فنی بدانند که برای آن به همان اندازه هوش و استعداد لازم است که در به کار بردن اهرم و قرقره و چرخ و پیچ و مهره، و شاید دریابند که بزرگ ترین هنرها همین است.<sup>۱</sup>

این آزادی نوین، برای زنان، مسائل مشکل و پیچیده ای مانند آنچه در دوران اسارت و بندگی با آن مواجه بودند پیش آورده است.»

نیز می نویسد: «زن بی آنکه نیازی به تفکر داشته باشد می داند که اصلاحات سالم فقط از خانه برمی خیزد. زن آنجا که مرد خیالی سرگردان را به مرد فداکار و پای بند به خانه و کودکان خود تبدیل می سازد، عامل حفظ و بقای نوع است... اگر امروز طبیعت در حفظ خانواده و کودک ناتوان به نظر می رسد برای آن است که زن مدتی است طبیعت را از یاد برده است، ولی شکست طبیعت همیشگی نیست و هر وقت که بخواهد می تواند به صدها مصالحی که در ذخیره دارد برگردد.»

رهبر انقلاب نیز در خصوص فعالیت اجتماعی زنان و مادری میفرماید: بنده با انواع مشارکتهای اجتماعی موافقم؛ حالا چه از نوع اشتغال اقتصادی باشد، چه از نوع اشتغالات سیاسی و اجتماعی و فعالیتهای خیرخواهانه و از این قبیل باشد؛ اینها هم خوب است. زنها نصف جامعه اند و خیلی خوب است که اگر ما بتوانیم از این نیم جامعه در زمینه اینگونه مسائل استفاده کنیم؛ منتها دو سه تا اصل را باید ندیده نگرفت. یک اصل این است که این کار اساسی را - که کار خانه و خانواده و همسر و کدبانویی و مادری است - تحت الشعاع قرار ندهد. میشود هم. به نظرم میرسد مواردی داشتیم که خانمهایی اینطور عمل میکردند. البته یک قدری به آنها سخت میگذرد؛ هم درس خواندند، هم درس دادند، هم خانه داری کردند، بچه آوردند، بزرگ کردند، تربیت کردند. پس ما با آن اشتغال و مشارکتی کاملاً موافق هستیم که به این قضیه ای اصلی ضربه و صدمه نزن چون این جایگزین ندارد. شما اگر بچه ای خودتان را در خانه تربیت نکردید، یا اگر بچه نیاوردید، یا اگر تارهای فوق العاده ظریف عواطف او را - که از نخهای ابریشم ظریف تر است - با سرانگشتان خودتان باز نکردید تا دچار عقده ای [عاطفی] نشود، هیچ کس دیگر نمیتواند این کار را بکند... دومین مسئله، مسئله ای محرم و نامحرم است. مسئله ای محرم و نامحرم در اسلام جدی است. ۱۴/۱۰/۱۳۹۰

بنابراین، حضور زن در اشتغالات و حضور بیرون خانه تا حد امکان نباید به نقش تربیتی او نسبت به فرزندانش صدمه ای وارد کند و آنان را از محبت و تربیت دلسوزانه و مادرانه محروم سازد.

۵. اشتغال در کارهای متناسب با زن و توجه به نیازها

<sup>۱</sup> لذات فلسفه ص ۱۴۷

<sup>۲</sup> همان، ص ۱۴۳.

از عرصه های حضور اجتماعی زنان، کار در بیرون از خانه است. اینکه زنان از نظر اسلامی مجاز به فعالیت مفید تولیدی، فرهنگی، خدماتی و غیر آن در بیرون از محیط خانه اند، جای سخن ندارد. قرآن کریم با صراحت می گوید

«و لا تَتَمَنُوا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبُوا وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا اكْتَسَبْنَ وَ اسْأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا» (سوره نساء، آیه ۳۲).

برتری هایی را که خداوند برای برخی از شما بر بعضی دیگر قرار داده آرزو نکنید. (این تفاوت های طبیعی و حقوقی برای حفظ نظام زندگی و طبق عدالت است، ولی با این حال) مردان نصیبی از آنچه به دست می آورند، دارند و زنان نیز نصیبی (و نباید حقوق هیچ یک پایمال گردد). از فضل (و رحمت و برکت) خدا، (برای رفع تنگناها) طلب کنید و خداوند به هر چیز داناست.

در صدر اسلام و پس از آن در عصر امامان علیهم السلام زنانی بودند که در زمینه تجارت، کشاورزی، دامداری و غیر آن اشتغال داشتند. البته روشن است مشاغلی همچون آموزش و پرورش و پزشکی که متناسب با ویژگی های روحی زنان است، مطلوب و گاهی ضروری است، ولی به نظر می رسد فراگیر کردن کار بانوان و فرهنگ سازی، به رغم آن که همچنان مردان در جستجوی شغل مناسب اند و زنان نیز از آغاز تحصیل در چنین اندیشه ای به سر می برند، چندان با مصالح اجتماعی سازگاری ندارد.

## نتیجه گیری

دین اسلام احیاگر شخصیت زن و حافظ کرامت انسانی اوست. از نظر اسلام هیچ تفاوتی میان زن و مرد در اجازه فعالیت های متنوع در عرصه های علمی، تحصیل، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی نیست. از نظر اسلام، فعالیت در همه این عرصه ها به جامعه ی بشری و فعالیت های زندگی، زن و مرد دارای سهم مشابه و یکسانی دارند. چیزی که اسلام به آن پرداخته چارچوبی برای این فعالیت زنان است که هم به حفظ سلامت روان جامعه و هم به حفظ امنیت زنان برمیگردد. برای مثال بعضی از کارها هست که مناسب زنان نیست؛ چون با ترکیب جسمانی آنها تطبیق نمیکند. بعضی از کارها هم هست که مناسب مردان نیست؛ چون با وضع اخلاقی و جسمی آنها تطبیق نمیکند. که این موضوع ربطی ر میدان فعالیت های اجتماعی باشد یا نه. این مقاله ملاک های اسلام در مورد فعالیت اجتماعی زنان را بررسی کرده و در انتها به این موارد رسیده است:

۱. رعایت حدود الهی حجاب

۲. حفظ حریم زن و مرد

۳. توجه به حقوق همسر

۴. توجه به تربیت فرزندان

۵. اشتغال در کارهای متناسب باز زن و نیازهای او.

## منابع،

### قرآن

۱. امام خمینی، تحریر الوسیله، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۷۹
۲. بهرام، فریده، فعالیت اجتماعی زنان از دیدگاه فقه و حقوق، فقه و حقوق نوین، شماره ۳.
۳. پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه، سازمان انتشارات جاویدان، ۱۳۲۴
۴. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح: تاج اللغة و صحاح العربیة، ذیل واژه.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، نشر آل البيت، ۱۳۷۲
۶. حسن بن فضل طبرسی (ره)، مکارم الاخلاق، مؤسسه اعلی، بی تا
۷. دورانت، ویل، لذات فلسفه، ترجمه عباس زریاب خویی، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴
۸. سجستانی، ابوداود، سنن ابی داود، بی جا، بی تا
۹. سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «اسلام و جایگاه اجتماعی زن»، تاریخ بازیابی ۱۳۹۵/۱۰/۱.
۱۰. موسوی کاشمری، سید مهدی، حضور اجتماعی زنان، باید و نبایدها، پایگاه اطلاع رسانی حوزه، ۱۴۰۰،  
hawzah.net.ir، (۱۹مهر)
۱۱. نوری، علیرضا، معیارهای اسلامی پوشش زنان و الگوی مصرف زنان، مجله اندیشه سایت، شماره ۸ و
۱۲. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خاмене‌ای